

JAN NOWAK
(1880—1940)

PRZEWODNICZĄCY POLSKIEGO TOWARZYSTWA GEOLOGICZNEGO
W LATACH 1926—1939

Profesor Jan Nowak¹ studia geologiczne odbył we Lwowie. Habilitowany w r. 1913 na Uniwersytecie Jana Kazimierza, pracował przejściowo w czasie I wojny światowej w przemyśle naftowym, następnie w latach 1919—1921 w Państwowym Instytucie Geologicznym i Państwowym Urzędzie Naftowym. W r. 1923 objął Katedrę Paleontologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, opróżnioną przez śmierć prof. Józefa Grzybowskiego, a w r. 1928, po śmierci prof. W. Szajnoch — Katedrę Geologii tegoż uniwersytetu. W r. 1928 został powołany na członka Polskiej Akademii Umiejętności. Aresztowany wraz z innymi profesorami wyższych uczelni krakowskich przez Niemców w listopadzie 1939 r. został zesłany do obozu koncentracyjnego w Oranienburgu. Zwolniony z tego obozu w pierwszych dniach lutego 1940 w stanie skrajnego wycieńczenia, zmarł w Krakowie w dn. 18 lutego 1940 r.

---

¹ Nekrolog i wspomnienia o prof. Janie Nowaku wraz ze spisem Jego prac znajdują się w Roczniku Pol. Tow. Geol., t. XIX, 1, pp. 167—204.

W Jego twórczości można wyróżnić trzy okresy. W latach 1907—1913 zajmował się głównie zagadnieniami paleontologicznymi, w latach 1913—1929 dominowały w Jego twórczości naukowej problemy karpackie, w ostatnim dziesiątku życia zainteresowania jego skierowały się ku geologii przedmurza.

Pierwsze Jego prace dotyczyły kolejno flory senońskiej kredy Podola i Rostocza (1907) oraz stratygrafii i paleontologii kredy górnej (1907—1916). Na szczególną uwagę zasługują studia nad amonitami z rodzaju *Baculites*, *Scaphites*, *Pachydiscus* i *Hauericeras*, w których zastosował metody analizy ontogenetycznych stadiów rozwojowych, i nad belemnitami, w których profesor Nowak zastosował studia biometryczne.

Tuż przed I wojną światową rozpoczyna prof. Nowak studia w zakresie geologii Karpat, poprzedzone też badaniami w Alpach Wschodnich (1911). Wynikiem prac nad tektoniką Karpat Wschodnich jest rozprawa pt. „Jednostki tektoniczne polskich Karpat Wschodnich” (1914), oparta głównie na analizie map geologicznych Atlasu Geologicznego Galicji. W pracy tej wykazuje, wbrew poglądom V. Uhliga i M. Limanowskiego istnienie nie dwóch wielkich, ale kilku mniejszych i o mniejszym zasięgu nasunięcia, płaszczowin. W tym samym czasie wziął Jan Nowak udział w polskiej wyprawie, wraz z E. Dunikowskim i J. Tokarskim, do gór Sichota-Alin w Azji Wschodniej (1912).

Wynikiem prac nad Karpatami środkowymi oraz nad zagadnieniem roponośności Karpat jest syntetyczna praca: „Nafta polska w świetle geologii regionalnej” (1922). W kilka lat później (1927) przedstawił w głównym swym dziele „Zarys tektoniki Polski” syntetyczny pogląd na rozwój paleo-tektoniczny, genezę i tektonikę łańcucha karpackiego z uwzględnieniem jego stosunku do budowy reszty kraju, w wielkim skrócie przedstawionej. Wstępne opracowanie do tego dzieła zostało przedstawione na Międzynarodowym Kongresie Geologicznym w Brukseli (1922, wydane w r. 1926). Jedną z ważnych pozycji w tym okresie opublikowanych jest książka „Die Geologie der polnischen Ölfelder” (Stuttgart 1929) zawierająca opis złóż ropnych Karpat na tle tektoniki tego łańcucha. Żywo też w tym okresie zajmował się prof. Nowak wodami mineralnymi Krynicy i Rabki.

W ostatnim okresie swego życia prof. Jan Nowak zajął się głównie zagadnieniami budowy geologicznej Polski pozakarpackiej. Wstępnym wynikiem tych studiów jest praca o przebiegu fałdów hercyńskich w Polsce, referowana na Międzynarodowym Kongresie Geologicznym w Madrycie w r. 1926, a zwłaszcza rozprawa „Geologiczna przeszłość Bałtyku” (1933). W tym okresie żywo też interesował się prof. Nowak stratygrafią miocenu przedgórze. Ukończeniu przygotowywanej większej pracy, która miała być podręcznikiem geologii Polski, stanęła na przeszkodzie wojna, okupacja i tragiczna śmierć Profesora.

Objąwszy w r. 1927 przewodnictwo Polskiego Towarzystwa Geologicznego przyczynił się prof. Nowak waleśnie do rozwoju Towarzystwa, którego był jednym z współzałożycieli. Rozwinął on wydawanie „Rocznika”, którego był redaktorem, ożywił znacznie wymianę zagraniczną, dzięki czemu powstała zasobna biblioteka, a dzięki swym wszechstronnym zainteresowaniom był duszą dorocznych wędrownych zjazdów Towarzystwa, których był inicjatorem. Był on też jednym z inicjatorów utworzenia Geologicznej Asocjacji Karpackiej i Asocjacji dla Badań Czwartorzędu. Dalszy rozwój tych organizacji wykazał, jak bardzo ich utworzenie było potrzebne.

RÉSUMÉ

Le professeur Jan Nowak fit ses études géologiques à Lvov. En 1923 il devient professeur de Paléontologie de l'Université Jagellonne et en 1928 il y reçoit la Chaire de Géologie. En 1939 arrêté avec d'autres professeurs des Ecoles Supérieures de Cracovie par les Allemands, il est déporté dans le camp de concentration à Oranienburg. Libéré, en état d'une extrême exténuation, il est mort à Cracovie le 18 février 1940.

Parmi ses travaux paléontologiques ceux qui méritent le plus d'attention ce sont des études sur les ammonites de genre des *Baculites*, *Scaphites*, *Pachydiscus* et *Hauericeras*, dans lesquelles il se servit de la méthode de l'analyse ontogénétique des stades d'évolution, et celles sur les belemnites dans lesquelles il se servit des méthodes biométriques.

Les travaux géologiques du professeur Nowak concernaient avant tout les Carpathes. „Esquisse de la tectonique de la Pologne” (1927) fut son oeuvre principale dans laquelle il présenta d'une façon synthétique son opinion sur l'évolution paléo-tectonique, sur la genèse et la tectonique des Carpathes en rapport avec la structure des autres régions du pays. Le livre „Die Geologie der polnischen Ölfelder” (1929) qui comprend la description des couches pétrolifères dans les Carpathes sur le fond de leur tectonique, constitue un des plus importants travaux dans son oeuvre scientifique.

Elu en 1927 le président de la Société Géologique de Pologne dont il fut un des organisateurs, le professeur Nowak beaucoup contribué à son développement. Il a participé à la création des Annales de la Société Géologique de Pologne dont il fut rédacteur. Il réactiva l'échange extérieur grâce auquel une grande bibliothèque put se constituer. Il fut aussi un des propagateurs de organisation de l'Association Géologique Carpathique et de l'Association Internationale pour l'étude du Quaternaire. Le développement postérieur de ces organisations montra combien elles étaient indispensables.

traduit par M. Świątkowska

Marian Książkiewicz